

Μνήμων

Τόμ. 17 (1995)

ΟΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΟΥ "ΠΟΛΥΠΑΘΟΥΣ" ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΣΤΑΘΗ

doi: [10.12681/mnimon.528](https://doi.org/10.12681/mnimon.528)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΤΑΘΗ Π. (1995). ΟΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΟΥ "ΠΟΛΥΠΑΘΟΥΣ" ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ. *Μνήμων*, 17, 131–145. <https://doi.org/10.12681/mnimon.528>

ΟΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΥΠΑΘΟΥΣ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

Τὰ βιβλία ἔχουν τὴ δική τους μοίρα

Ὁ Γρηγόριος Παλαιολόγος ἔταν συνέγραψε τὸ μυθιστόρημά του Ὁ Πολυπαθής καὶ τὸ ἐξέδωσε σὲ δυὸ τόμους στὴν Ἀθήνα τὸ 1839, δὲν πρέπει νὰ εἶχε προβλέψει τὸ πόσο περιζήτητο θὰ γινόταν, περισσότερο ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια ἀργότερα.

Ὁ Εὐαγγελινὸς Μισαηλίδης αὐτὸ τὸ ἴδιο ἔργο τὸ μετάφρασε στὰ τουρκικά, τὸ διασκεύασε καὶ τὸ ἐξέδωσε σὲ τέσσερις τόμους, στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1871-72 μὲ ἑλληνικούς χαρακτῆρες (σ' αὐτὸ τὸ γλωσσικὸ σύστημα πὺ συνηθίστηκε νὰ ὀνομάζεται καραμανλίδικα)¹.

Πρόσφατα ὁ Robert Anhegger μετέγραψε ἀπ' τὰ καραμανλίδικα στὰ τουρκικά καὶ τὸ 1986 ἐξέδωσε αὐτὸ τὸ ἔργο τοῦ Μισαηλίδη στὴν Κωνσταντινούπολη². Μιὰ δεύτερη ἔκδοση, βελτιωμένη, τοῦ ἴδιου ἔργου ἔγινε πάλι στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1988³.

Στὴν Ἀθήνα, τώρα, ὁ Πολυπαθής τοῦ Παλαιολόγου ἐκδίδεται συγχρόνως, ἀπὸ δυὸ ἐκδοτικὸς οἴκους, τὴν «Νεφέλη»⁴ καὶ τὸν «Ἐρμῆ» πρόσφατα πάλι τὸ 1989. Ἡ τελευταία ἔκδοση τοῦ «Ἐρμῆ» συνοδεύεται ἀπὸ εὐρεία εἰσαγωγή τοῦ ἐπιμελητῆ της Ἄλκη Ἀγγέλου⁵ καὶ ἀπὸ ἓνα κείμενο τοῦ Henry Thonet

1. Ταμασιὶ Δουνηιά βὲ Δζεφακιάρ-ου Δζεφακιές, Ἰστανπολδά, Εὐαγγελινὸς Μισαηλίδης Ματπαασηνδά 1871-1872.

2. Evangelinos Misailidis, *Seyreyle Dünyayı (Temaşa-i Dünya ve Cefakâr ü Cefakeş)*, Robert Anhegger, Vedat Günyol, Κωνσταντινούπολη 1986.

3. Evangelinos Misailidis, *Seyreyle Dünyayı (Temaşa-i Dünya ve Cefakâr ü Cefakeş)*, Gözden geçirilmiş 2. Basım / Δεύτερη ἔκδοση βελτιωμένη, Κωνσταντινούπολη 1988. Στὴν ἔκδοση αὐτὴ καὶ μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἔργου (σ. 643-664) ὑπάρχει μιὰ σχετικὴ μελέτη τοῦ Robert Anhegger, *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr ü Cefakeş üzerine*.

4. Γρηγόριος Παλαιολόγος, Ὁ Πολυπαθής, Ἀθήνα 1989, μὲ τὸν ἴδιο τίτλο καὶ ἀπὸ τίς ἐκδόσεις «Ἐρμῆς».

5. Ἄλκης Ἀγγέλου, «Τὸ ρομάντζο τοῦ νεοελληνικοῦ μυθιστορήματος», Ὁ Πολυπαθής, Ἀθήνα, Ἐρμῆς 1989, σ. 13*-176*.

για τις γαλλικές επιδράσεις στο έργο του Παλαιολόγου⁶. Έτσι έχουμε ένα μυθιστόρημα, μια μετάφραση-διασκευή του και δυο εκδόσεις για την κάθε μορφή.

Ήδη από τα άπλά αυτά στοιχεία καταφαίνεται το ενδιαφέρον που παρουσιάζει το μυθιστόρημα αυτό, ώστε να δικαιολογεί και την τόσο μεγάλη ένασχόληση των εκδοτών.

Στη σύντομη αυτή μελέτη δεν θα ασχοληθούμε με τον Πολυπαθή του Γρηγορίου Παλαιολόγου, για τις πηγές του όποιου και τις επιδράσεις που υπέστη έγινε αρκετός λόγος⁷, αλλά με το έργο του άλλου συγγραφέα, μεταφραστή και διασκευαστή, το Ταμασάι Δουνγιά βέ Δζεφακιάρ -ου Δζεφακίς, (= Το θέατρο του κόσμου και ο τύραννος και το θύμα), του Εύαγγελινού Μισαηλίδη.

Ο εκδότης και επιμελητής πενηνταπέντε και περισσότερων караμανλιδικών βιβλίων Εύαγγελινός Μισαηλίδης γεννήθηκε στα Κούλα της Σμύρνης το 1820 και πέθανε το 1890 στην Κωνσταντινούπολη. Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε στη Σμύρνη. Στη συνέχεια ήρθε στην Αθήνα και σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Μετά την αποφοίτησή του διορίστηκε από το Πατριαρχείο ως μεταφραστής στην Αλεξανδρέττα. Επέστρεψε στην Σμύρνη και εργάστηκε ως διδάσκαλος τουρκικών. Αρχισε την εκδοτική του δραστηριότητα με την έκδοση περιοδικών στα караμανλιδικά μεταξύ των ετών 1845-1850. Το 1850 πήγε στην Κωνσταντινούπολη και εξέδωσε την εφημερίδα Ανατολή, που κυκλοφορούσε πρώτα δυο και μετά τρεις φορές την εβδομάδα· τη σύνταξη της εφημερίδας αυτής την κράτησε μέχρι το θάνατό του. Παράλληλα έκανε μεταφράσεις από τα ελληνικά και τα γαλλικά στα τουρκικά τις όποιες εξέδιδε με ελληνικούς χαρακτήρες. Γι' αυτή την εκπληκτική του δραστηριότητα βραβεύτηκε από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και παρασημοφορήθηκε από το Έλληνικό Κράτος, αλλά και το Όθωμανικό Κράτος αναγνωρίζοντας τις υπηρεσίες του στον εκδοτικό τομέα του άπενειμε τον τίτλο του Πασά⁸.

6. Henry Thonet, «Οι γαλλικές επιδράσεις στον Πολυπαθή του Γρ. Παλαιολόγου», *Ο Πολυπαθής*, Αθήνα, Έρμής, 1989, σ. 177*-186*.

7. Για τον Πολυπαθή βλ. επίσης Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη, «“Ελληνικός Ζυβλάσιος”· Ο Πολυπαθής του Γρ. Παλαιολόγου», *Επιστ. Επετηρίδα της Φιλολ. Σχολής, περίοδος β'*, τεύχος Τμήματος Φιλολογίας, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1991, σ. 297-324, όπου και η σχετική βιβλιογραφία· Απόστολος Σαχίνης, *Θεωρία και άγνωστη ιστορία του μυθιστορήματος στην Ελλάδα 1760-1870*, Αθήνα 1992, σ. 125-138.

8. Για τον Εύαγγελινό Μισαηλίδη βλ. Turgut Kut, «Temaşa-i Dünya ne Cefakâr ü Cefakes'in yazarı Evangelinos Misailidis Efendi», *Tarih ve Toplum*, 48 (Aralık 1987), σ. 22-26· Robert Anhegger, «Evangelinos ve Türkçe konuşan dindaşları», *Tarih ve Toplum*, 50 (Φεβρουάριος 1988), σ. 9-12, 51 (Μάρτιος 1988), σ. 47-49.

* * *

Ὁ Μισαηλίδης προφανῶς διάβασε τὸ ἔργο τοῦ Παλαιολόγου ὅταν ἦταν στὴν Ἀθήνα καὶ ἐντυπωσιάστηκε ἀπ' τὴν πλοκὴ του. Τριάντα, περίπου, χρόνια ἀργότερα προικισμένος μὲ τὰ διαβάσματα καὶ τὴν πολὺπλευρὴ πείρα ποῦ εἶχε ἀποκτήσει ὡς ἐκδότης, καταπιάνεται μὲ τὴ μετάφραση τοῦ μυθιστορήματος. Θὰ περίμενε κανεὶς νὰ δηλώσει κάπου στὸν πρόλογο, ὅτι μεταφράζει τὸν Πολυπαθὴ τοῦ Παλαιολόγου· ἀντὶ γι' αὐτὸ προσδιορίζει τὸ ἔργο του ὡς *θησαυρὸ καθημερινῶν γεγονότων* καὶ σὲ ὑποσημείωση δηλώνει ὅτι μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ γεγονότα συνέβησαν καὶ σ' αὐτὸν τὸν ἴδιο, καὶ καλεῖ τοὺς συμπατριῶτες του νὰ εἶναι ξύπνιοι καὶ νὰ γνωρίζουν καὶ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ καὶ σὰν τίς μέλισσες νὰ συλλέγουν μόνον τὸ καλὸ⁹.

Συγκρίνοντας τὰ δυὸ κείμενα παρατηροῦμε ὅτι ἐνῶ στὴν ἀρχὴ πρόκειται γιὰ μιὰ κατὰ λέξη μετάφραση τοῦ Πολυπαθοῦς, πολὺ γρήγορα ὁ Μισαηλίδης ξεφεύγει καὶ χάνεται στοὺς πολυδαίδαλους δρόμους καὶ τίς πολυχῶμες καταστάσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῆς Κωνσταντινούπολης τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰώνα. Ξεκινᾷ, δειλὰ δειλὰ, προσθέτοντας μιὰ δυὸ ἀράδες δικό του κείμενο καὶ καταλήγει νὰ προσθέτει κεφάλαια ὀλόκληρα ὀλότελα ἄσχετα μὲ τὸ ἀρχικὸ πρότυπο καὶ τὴν ἀρχικὴ διήγηση.

Τὰ θέματα ποῦ περιέχονται σ' αὐτὲς τίς προσθήκες εἶναι κυρίως ἡ θρησκεία, ἡ παιδεία, τὰ ἥθη, ἡ ἐθνικότητα καὶ οἱ διαφορὲς ἰδιαιτερότητες τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Τίποτε δὲν ἀφήνει ὁ Μισαηλίδης ἀσχολιάστο, ἀπ' τὴν ἀνακάλυψη τῆς Ἀμερικῆς (192), τὸν κάποιον φεμινισμό στὴν Ἀμερικὴ καὶ στὴν Ἀγγλία (225), τὴν πάπισσα Ἰωάννα (512) μέχρι τίς ἐταῖρες Λαῖδα καὶ Ἀσπασία (433).

Μιὰ ἔρευνα στὴν караμανλίδικη βιβλιογραφία τῆς ἐποχῆς μᾶς ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ Μισαηλίδης εἶχε μπροστὰ του κείμενα τὰ ὁποῖα χρησιμοποίησε εἴτε αὐτούσια, εἴτε διασκευάζοντάς τα καὶ ἀντλώνοντας ἀπὸ τὰ θέματα ποῦ πραγματεύονταν. Κύριος σκοπὸς του εἶναι ἡ ἐνημέρωση τῶν ὁμοεθνῶν του, ὅχι ὅμως μὲ τὸν γνωστὸ διδακτικὸ τρόπο ἀλλὰ μέσα ἀπὸ διηγῆσεις καὶ συχνὰ πικάντικες λεπτομέρειες. Ὁ ἥρωάς του, ὁ Ἀλέξανδρος Φαβίνης, εἶναι ὁ τύπος τοῦ αἰώνιου Ὀδυσσεά, ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ μένει γιὰ πολὺν καιρὸ στὸν ἴδιο τόπο. Τρέχει ἀπὸ περιπέτεια σὲ περιπέτεια, μπαινοβγαίνει στὶς φυλακὲς καὶ στὰ μπορδέλα, συναντᾷ τοὺς πιὸ περίεργους τύπους ἀνθρώπων καὶ διηγεῖται τίς ἱστορίες τους, κι ἀπὸ κάθε τόπο ὅπου πηγαίνει ἐπιστρέφει μὲ ἓνα φορτίο γνώσεων.

Ἐπιστρέφουμε στὸ κείμενο καὶ ἐπιχειροῦμε μιὰ πρόχειρη σύγκριση, καὶ

9. Γιὰ τὸ караμανλίδικο κείμενο θὰ παραπέμπουμε στὴν ἔκδοση τοῦ Robert Anhegger, τοῦ ἔτους 1988. Βλ. Temaşa-i Dünya, Mukaddeme, σ. 20-23.

πρώτα ὅσον ἀφορᾷ τῇ διάρθρωση τῶν τόμων, τῶν βιβλίων καὶ τῶν κεφαλαίων.

Ἡ *Πολυπαθῆς* ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τόμους· ὁ πρῶτος τόμος ἔχει τρία βιβλία (βιβλίον Α' δέκα κεφάλαια, βιβλίον Β' ἑννέα κεφάλαια, βιβλίον Γ' ἑπτὰ κεφάλαια). Ὁ δεύτερος τόμος ἔχει ἐπίσης τρία βιβλία (βιβλίον Δ' ἑπτὰ κεφάλαια, βιβλίον Ε' πέντε κεφάλαια, βιβλίον ΣΤ' τέσσερα κεφάλαια).

Τὸ *Ταμασαΐ Δουγγιά* ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερις τόμους. Ὁ πρῶτος τόμος ἔχει ἑπτὰ βιβλία [Α', Β', Γ', Δ' (δύο κεφάλαια), Ε' (δύο κεφάλαια), ΣΤ', Ζ' (ἑνδεκα κεφάλαια)]. Ὁ δεύτερος τόμος περιέχει πέντε βιβλία [Α', Β' (πέντε κεφάλαια), Γ', Δ' (πέντε κεφάλαια), Ε' (ἕξι κεφάλαια)]. Ὁ τρίτος τόμος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕξι βιβλία, τὰ ὅποια ἔχουν ἀρίθμηση πού συνεχίζεται ἀπὸ τὸν προηγούμενο τόμο [Ε' (δύο κεφάλαια), ΣΤ' (τέσσερα κεφάλαια), Ζ' (δύο κεφάλαια), Η' (δεκατέσσερα κεφάλαια), Θ', Ι']. Ὁ τέταρτος καὶ τελευταῖος τόμος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑννέα βιβλία [Α' (πέντε κεφάλαια), Β' (ἕξι κεφάλαια), Β' (ἓκ παραδρομῆς γιὰ δευτέρη φορά), Γ', Δ', Ε', ΣΤ', Ζ', Η', Θ'].

Μὲ αὐτὴ τὴν ἀπαρίθμηση τόμων, βιβλίων καὶ κεφαλαίων παρατηρεῖται ὅτι τὸ καραμανλίδικο μυθιστόρημα εἶναι διπλὸ σὲ ἔκταση ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Παλαιολόγου. Γίνεται ἔτσι φανερό ὅτι ὁ Μισαηλίδης κράτησε τὸν σκελετὸ τοῦ ἀρχικοῦ μυθιστορήματος καὶ μπόλιασε σ' αὐτό, ὅπου νόμιζε, τὶς δικές του ἐμπειρίες καὶ θεωρήσεις, ἀλλὰ καὶ κείμενα, τὰ ὅποια ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἀντιπροσώπευαν τὸ ὑπόβαθρο τῆς γνώσης καὶ τῆς ἠθικῆς.

* * *

Πρὶν καταγράψουμε κατ' ἀντιπαράθεση τοὺς τίτλους τῶν κεφαλαίων τῶν δύο μορφῶν τοῦ ἴδιου μυθιστορήματος θὰ ἐπιχειρήσουμε μιὰ ἀναφορὰ στὰ θέματα τὰ ὅποια ἀπαντοῦν στὸ *Ταμασαΐ Δουγγιά* καὶ μιὰ προσπάθεια ἐπισήμανσης καὶ ταύτισης τῶν πηγῶν.

Ἡ Μισαηλίδης ὡς γνήσιος Μικρασιάτης λόγιος ἀναφέρεται πρώτιστα στοὺς ἀρχαίους προγόνους καὶ στὰ παραδείγματα ἀνδρείας, ἐγκράτειας καὶ σοφίας. Ὁδηγός του σ' αὐτὲς τὶς ἀναφορὰς εἶναι ὁ Γεροστάθης τοῦ Λέοντος Μελά. Τὸ πολυδιαβασμένο αὐτὸ βιβλίον πού πρωτοδημοσιεύθηκε τὸ 1859, μεταφράστηκε καὶ στὰ τουρκικά ἀπὸ τὸν Φίλιππο Ἀριστόβουλο¹⁰ καὶ ἐκδόθηκε μὲ

10. Ὁ Φίλιππος Ἀριστόβουλος γεννήθηκε στὴ Νεάπολη (Νεβ-σεχίρ) τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὸ 1830. Σπούδασε στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης καὶ γιὰ σαράντα χρόνια ὑπηρέτησε ὡς ἱεροκήρυκας στὴν πατρίδα του. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ *Γεροστάθης* τοῦ Λέοντος Μελά μετέφρασε στὰ τουρκικά καὶ τὸ ἔργο *Ἡθικαὶ Ὀμιλία*. Γιὰ τὸν Φίλιππο Ἀριστόβουλο καὶ τὴ δραστηριότητά του βλ. καὶ Ἰωάννα Πετροπούλου, «Φιλίππου Ἀριστοβούλου Ἀνθολόγιο, Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης 1853-1856», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, 5 (1984-1985), σ. 187-239.

ἐλληνικούς χαρακτῆρες τὸ 1866 στὴν Ἀθήνα¹¹. Ἀνιχνεύουμε τὰ θέματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν Γεροστάθη: ἡ φιλοτιμία τοῦ Θεμιστοκλῆ (56), τὸ διλλημμα μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας (62), Δάμων καὶ Φιντίας (74), ὁ Φωκίων καὶ ἡ σύζυγός του (77), ὁ Διογένης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος (263), ἡ σοφία τοῦ Πυθαγόρα (341), ὁ Ἀνδροκλῆς καὶ τὸ λιοντάρι (344).

Συχνές, ἐπίσης, εἶναι οἱ ἀναφορὲς στὸν Αἴσωπο (130, 262, 326, 455, 545, 569), πράγμα ποὺ εὐκόλα δικαιολογεῖται, ἀφοῦ ὁ Μισαηλίδης εἶναι ὁ μεταφραστὴς τῶν μύθων τοῦ Αἰσώπου στὰ καραμανλίδικα¹². Ὁ Διογένης, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ὁ Λυκοῦργος, ὁ Δαμοκλῆς, ὁ Ἀγαθοκλῆς, ὁ βασιλιάς τῶν Σκυθῶν Σκίλουρος, ὁ Ὀδυσσεύς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι τὰ ὀνόματα τῆς ἀρχαίας παράδοσης μὲ τὰ ὁποῖα προσπάθησε νὰ διασκεδάσει, νὰ μορφώσει καὶ νὰ νοθεύσει τοὺς ὁμοεθνεῖς του ὁ Μισαηλίδης.

Ἐνα ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ ἀπασχολοῦν τὸν Μισαηλίδη εἶναι ἡ παιδεία, τὴν ὁποία συνδέει μὲ τὴν πρόοδο, τὴν εὐημερία καὶ τὴν οἰκονομικὴ ἀνεξαρτησία τῶν ὁμοεθνῶν του (52, 252, 262-272). Ἀπευθύνεται στοὺς Ἕλληνες Μικρασιάτες καὶ ἀναφωνεῖ:

«Ἐ ἐσεῖς Ρωμιοὶ Ἀνατολίτες, μαζέψτε τὸ μυαλὸ στὸ κεφάλι σας καὶ ἀποκτῆστε γνώση ὅσο εἶναι καιρός· ἀνοῖξετε σχολεῖα, γιατί ἂν συνεχίσετε αὐτὴ τὴν ἀθλιότητα, τὸ λιγότερο σὲ δέκα χρόνια θὰ καταντήσετε τὸ εὐτελέστερο καὶ ὑποδεέστερο ἔλων τῶν ἔθνῶν καὶ σκλάβοι σὲ ὅλους» (264).

Παρακάτω σημειώνει ὅτι εἶναι δικαιολογημένο νὰ μὴν ἔχουν οἱ Ὁρθόδοξοι τῆς Ἀνατολῆς τὴν πρώτη ἀρχαιοελληνικὴ δόξα ἀφοῦ τὸ ἔθνος τους ὑπέφερε μεγάλες δυστυχίες.

«Γι' αὐτὸ παρ' ὅλο ποὺ μποροῦμε νὰ τοὺς δικαιολογήσουμε λίγο, δὲν εἶναι δυνατὸ αὐτὸ νὰ συνεχιστεῖ σὲ μόνιμη βίαση. Τῷ ὄντι, ἐνῶ οἱ συμφορὲς ποὺ ὑπέστησαν οἱ Ρωμιοὶ τῆς Ἀνατολῆς δὲν συνέβησαν σὲ κανένα ἄλλο ἔθνος, αὐτοὶ συνέχισαν καὶ τίς θρησκευτικὰς τοὺς ἀκολουθίες καὶ τὴν ἐθνικότητά τους. Εὖγε χίλιες φορὲς εὖγε! Καὶ μάλιστα στοὺς δύσκολους καιροὺς γιὰ νὰ ἀποδείξουν ὅτι εἶναι ἀπόγονοι εὐγενικοῦ καὶ ἀρχοντικοῦ ἔθνους ἵδρυσαν σχολεῖα καὶ ἱεροδιδασκαλεῖα, μὲ κάθε δυνατὸ τρόπο στὶς ὁπὲς καὶ στὰ πηγάδια τῆς γῆς. Πρόσφατα τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον τῆς Καισάρειας ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Διδασκάλου Γερμανοῦ, τὰ Γυμνάσια τῆς Σμύρνης, τοῦ Ἀϊβαλιοῦ καὶ τῆς Πάτμου καὶ ἰδιαίτερα τὸ καύχημα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡ περίφημη Μεγάλη Σχολὴ τοῦ Κουρούτσεσμε (Ξηροκρήνη) ἦταν πολὺ φημισμένα...» (267).

11. S. Salaville - E. Dellegio, *Karamanlidika, Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs*, III, 1866-1900, Ἀθήνα 1966, p. 10-12.

12. *Αἰσωποσοὺν Κησαδὰν χησέ ἀλμαγὰ μαχσοὺς μεσελλερί... Ἐδαγγελινὸς Μισαηλίδης δεν πιτ τερόζουμέ, τάππου τεμισίλ ὀλονιμούστου...* ΦΙ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΝΙΕ 1854. E. Balta, *Karamanlidika, Additions (1584-1900), Bibliographie analytique*, Ἀθήνα, σ. 46-47.

Και συνεχίζει κάνοντας μια διαπίστωση σχετικά με την δύσκολη κατάσταση της εκπαίδευσης στην 'Ανατολή:

«Υπάρχει και μια ακόμη κατάσταση που έγινε αίτια της παρακμής της 'Ανατολής, ξεχώρισαν την 'Εκκλησία από το Σχολείο, ενώ η εκκλησία και το σχολείο είναι ένα, σάν ψυχή και σώμα. Σε πόλη που δεν υπάρχει σχολείο κι αν υπάρχουν και δέκα εκκλησιές δεν ωφελούν καθόλου. Κατά το λόγο του σοφού Σολομώντος *'Αρχή σοφίας, φόβος Κυρίου*· ίδου αυτόν τον φόβο του Θεού όλοι θά τον μάθουν στο σχολείο. Γι' αυτό πρέπει να συνενωθούν τα εισοδήματα των εκκλησιών με τα εισοδήματα των σχολείων, και όταν δεν έπαρκούν τα χρήματα του σχολείου να παρέχονται από την εκκλησία» (270).

Παράλληλα με την παιδεία, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, προσφιλέσ θέμα του Μισαηλίδη είναι η θρησκεία, τα δόγματα και οι θρησκευτικοί λειτουργοί. Το "Άγιον Όρος και οι μοναχοί αποτελούν αντικείμενο ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τον συγγραφέα (49-53). 'Ο Μισαηλίδης δια στόματος Φαβίνη καταφέρεται συχνά έναντι των μοναχών, για τους όποιους διηγείται πολλές χαριτωμένες και παράξενες ιστορίες, από αυτές που η προφορική τους παράδοση χάνεται μέσα στα χρόνια. Μερικές από αυτές τις ιστορίες τις άντλει από το *Πατερικόν* και τις διανθίζει με δικές του λεπτομέρειες. Μέσα στα πλαίσια της υπερβολικής και αξιοπερίεργης διήγησης, βέβαια, ο Ίδιος ο Φαβίνης γίνεται ο πνευματικός των κοριτσιών των μπορδέλων¹³ της Κωνσταντινούπολης και μ' αυτό τον τρόπο τά οδηγεί στη σωτηρία! 'Η θεάρεστη αυτή πράξη, ωστόσο, προκαλεί και το κλείσιμο αρκετών σπιτιών με αποτέλεσμα να βρεθούν περίπου 1000 κορίτσια χωρίς οικονομικούς πόρους. 'Ο δαιμόνιος Φαβίνης όμως τó λύνει και αυτό χάρη στη βοήθεια των Μασόνων της Κωνσταντινούπολης, που όπως μās πληροφορεί είχαν ανοίξει Στοά στο Σταυροδρόμι (137-144). Οι Μασόνοι ιδρύουν «Φιλανθρωπική Έταιρεία», με τη συνδρομή των μελών της οποίας χρηματοδοτούνται και προικοδοτούνται τὰ συγκεκριμένα κορίτσια, που μετάνιωσαν για την προηγούμενη ζωή τους!

Οι διαφορές με τους 'Αρμένιους απασχολούν τον Μισαηλίδη σε ιδιαίτερο κεφάλαιο με τίτλο «'Η έξορία των αρμενοκαθολικών απ' την Κωνσταντινούπολη» (405-414), και με παραγράφους, «οί 'Αρμένιοι» (405) και «'Η αρχική αίτια του χωρισμού της αρμενικής από την έλληνική εκκλησία» (407). Στο κεφάλαιο αυτό, τó όποιο είναι κατά τη συνήθεια του συγγραφέα ξεκομμένο από την αρχική διήγηση, παρατίθενται οι δοξασίες για τις άπαρχές της αρμενικής εθνότητας, ή αίρεση του Νεστορίου και οι απόηχοί της στα μετέπειτα χρόνια. Χρονολογίες και ιστορικά στοιχεία σχετικά με την αρμενική κοινό-

13. Τις ιστορίες του κάθε κοριτσιού τις κατασκευάζει ο Μισαηλίδης και παρουσιάζουν εκπληκτική πλοκή, αφού μέσα σ' αυτές παρελαύνουν ήθη και έθιμα κωνσταντινουπολίτικα και άλλα (144-194).

τητα τῆς Κωνσταντινούπολης συμπληρώνουν τις πολύτιμες πληροφορίες που παρέχει γενναιόδωρα ὁ Μισαηλίδης στους ἀναγνώστες του.

Τὸ ἀρμενικὸ θέμα ἦταν ἀρκετὰ ἐπίκαιρο, ἀφοῦ τὸ 1864 βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ἡ μετάφραση τοῦ βιβλίου τοῦ Σαμουήλ Ἀλεκτορίδη, Ἐπὶ τῆς Ὁρθοδόξου¹⁴, με ἐπιμέλεια τοῦ Εὐαγγελينوῦ Μισαηλίδη, συντάκτη τῆς ἐφημερίδας Ἀνατολή. Τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι ἓνα συμπῆλημα διαφορῶν θεολογικῶν πραγματειῶν, μία ἀπὸ τις ὁποῖες εἶναι τὸ Ὑπόμνημα τοῦ Κωνσταντίου Α', τοῦ ἀπὸ Σιναίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, με τίτλο *Περὶ τῆς τῶν Ἀρμενίων μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀσυμφωνίας*¹⁵. Ἡ μικρὴ αὐτὴ θεολογικὴ συγγραφή τυπώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1840, στὴ συνέχεια μεταφράστηκε στὰ τουρκικὰ καὶ ἐκδόθηκε με ἀρμενικοὺς χαρακτῆρες τὸ 1857, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἐκδότης Μ. Ἀριστοκλήης¹⁶. Εἶναι σαφές ὅτι ὁ Μισαηλίδης γνώριζε καλὰ τὸ θέμα καὶ θεώρησε ὅτι ἦταν μιὰ καλὴ εὐκαιρία νὰ τὸ ἐντάξει καὶ αὐτὸ μέσα στὸ μωσαϊκὸ τῶν γνώσεων τις ὁποῖες πρόσφερε στους Μικρασιάτες ὁμοεθνεῖς του.

Οἱ συζητήσεις γιὰ τὴν πίστη, τις διαφορὲς τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἀπὸ τὸν χριστιανισμό καὶ τις ἄλλες θρησκευτικὲς ἦταν συχνές στὴν Κωνσταντινούπολη ὅπου συνυπῆρχαν ἀρκετὰ εἰρηνικὰ οἱ ἐκπρόσωποι ὄλων. Αὐτὸ τὸ κλίμα μεταφέρει ὁ Μισαηλίδης στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου του διανθισμένο με τις σχετικὲς ἱστορίες (358-365).

Ὁ Μισαηλίδης ἀναφέρει κι ἄλλα βιβλία τῆς ἐποχῆς, τὰ ὁποῖα φαίνεται νὰ συμβουλευτήκε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς συγγραφῆς τοῦ *Ταμασαΐ Δουγγιά*. Ἔτσι ἔχουμε ἀναφορὲς στὸν *Συναξαριστὴ* (107, 135), στὶς *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων* (140)¹⁷, στὴν *Ποικίλη Ἱστορία* τοῦ Αἰλιανοῦ (245), στὴν *Παλαιὰ Διαθήκη* (251)¹⁸, στὴν *Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία* (469)¹⁹, στὸ *Λανσαϊκόν* (546)²⁰ στὸ

14. Βλ. S. Salaville - E. Dalleggio, *Karamanlidika*, II, 1851-1865, Ἀθήνα 1966, σ. 70-71.

15. *Κωνσταντίνου τοῦ ἀπὸ Σιναίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Βυζαντίου, Βιογραφία καὶ συγγραφαὶ αἱ ἐλάσσονες ἐκκλησιαστικαὶ καὶ φιλολογικαὶ, καὶ τινες ἐπιστολαὶ τοῦ αὐτοῦ, ἐξεδόθησαν ... ὑπὸ Θεοδώρου Μ. Ἀριστοκλέους*, Κωνσταντινούπολη 1866, σ. 79-117.

16. Ὁ.π., σ. 81 καὶ σημ. 1.

17. Μεταφρασμένο στὰ τουρκικὰ, Ἀζήζ Ἀπόστολοσλαρην ἄμελερῆ, Βενετία 1811, καὶ *Ρεσουλλεριν Ἀμελλερινίν*, Κωνσταντινούπολη 1826, Βλ. S. Salaville - E. Dellagio, *Karamanlidika*, I, 1584-1850, Ἀθήνα 1958, σ. 148-151, 205-208.

18. Μεταφρασμένη στὰ τουρκικὰ. Τρεῖς ἐκδόσεις στὴν Ἀθήνα τὸ 1838. *Karamanlidika*, I, σ. 244-248.

19. Μεταφρασμένο στὰ τουρκικὰ ἀπὸ τὸν παπὰ Γεώργιο οἰκονόμο: *Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία, Γιάνε κιονναρχιαρλαρην χελασληγη ταπιρ ὀλονμοὺς κιτάπτι...* 1839 (Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως). *Karamanlidika*, I, σ. 257-261.

20. Μεταφρασμένο καὶ στὰ τουρκικὰ, *Λανσαϊκόν*, Βενετία 1806. *Karamanlidika*, I, σ. 131-138.

Βίο τοῦ Ἰωσήφ (571)²¹.

Ὡς Μικρασιάτης ὅμως καὶ μάλιστα κάτοικος τῆς Κωνσταντινούπολης, ὁ Μισαηλίδης μετέχει ἐνεργὰ στὴ ζωὴ τῆς Ὀθωμανικῆς πρωτεύουσας, μοιράζεται τὴ μοίρα τῶν Ὀθωμανῶν συμπολιτῶν του, γνωρίζει ἄριστα τὴ γλώσσα τους, τὴν ὁποία χειρίζεται μὲ ἐξαιρετικὴ μαεστρία, καθὼς καὶ τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμά τους. Στὸ βιβλίο του μέσα μπορεῖ κανεὶς ν' ἀνιχνεύσει ἀναφορὲς στοὺς γενιτσάρους καὶ στὴν ἱστορία τους (109, 11, 112, 114, 115, 219)²², στοὺς βεκτασίδες, δερβίσιδες (126-127, 448-449) καὶ στὸν Νασρεδὶν χότζα (341). Ἀκόμη ὁ συγγραφέας διηγεῖται γεγονότα ἱστορικὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ αἰώνα μὲ μυθιστορηματικὸ τρόπο (συγκεκριμένα ἀναφέρεται στὴν ἄφιξη στὴν Κωνσταντινούπολη τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου ὑπὸ τὸ ναύαρχο J. Th. Duckworth, μὲ σκοπὸ νὰ ἐξαναγκάσει τὴν Ὀθωμανικὴ Κυβέρνηση νὰ κινηθεῖ ἐναντίον τῆς Γαλλίας).

Κατακλείοντας αὐτὲς τὶς συγκριτικὲς παρατηρήσεις ἐπισημαίνουμε ὅτι αὐτὸ τὸ βιβλίο, τὸ *Tamassı Doungiá* εἶναι πολὺτιμο καὶ γιὰ τὴν τουρκικὴ λογοτεχνία, ἀφοῦ τὸ πλῆθος τῶν λογοπαιγνίων, οἱ παροιμίες καὶ οἱ μικρὲς λαογραφικὲς παρατηρήσεις προέρχονται ἀπὸ λόγιο, ποὺ κατέγραφε τὴν καθημερινὴ πραγματικότητά στὴν ὀθωμανικὴ Κωνσταντινούπολη τὴν χρονικὴ περίοδο τοῦ Τανζιμάτ. Δίκαια ὁ Μισαηλίδης μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ Ρωμιὸς Ὀθωμανὸς ποῦ, ἐνῶ καταφέρνει νὰ βρεῖ γέφυρες ποῦ ἐνώνουν τὶς δυὸ ἡ, καλύτερα, ὅλες τὶς ἐθνότητες ποῦ ζοῦσαν τότε στὴν Κωνσταντινούπολη, συγχρόνως ἀσκεῖ κριτικὴ στὰ Εὐρωπαϊκὰ κοινωνικὰ καὶ θρησκευτικὰ ἦθη. Περιδιαβάξει στὸν κόσμον καὶ συναναστρέφεται μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Δὲν διστάζει νὰ ἐπικρίνει τὸ νέο ἑλληνικὸ κράτος λέγοντας ὅτι «οἱ Ἕλληνες μὲ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἀνεξαρτησίας τους μοιάζουν μ' αὐτὸν ποῦ βρῆκε ἕνα πέταλο καὶ εἶπε: Μοῦ μένουν τώρα νὰ βρῶ τρία πέταλα καὶ ἕνα ἄλογο! Ἐχουν περιπέσει στὴν τρέλλα, ὅτι ἔτσι καὶ πάrouμε καὶ τὴν Πόλη τέλειωσε ἡ δουλειά μας» (630).

Ὁ ἥρωας τοῦ Μισαηλίδη εἶναι κι αὐτὸς Ρωμιὸς Ὀθωμανός. Γι' αὐτὸ ἀφοῦ παντρεύεται μὲ τὴ Ρωζάνδρα του καὶ μένει λίγο στὴν Ἀθήνα νὰ διασκεδάσει, ἐπιστρέφει στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐκεῖ ἀποκτάει ἕνα γιό, ποῦ τὸν ὀνομάζει Βασιλάκη, σὲ πείσμα ὄλων ὅσοι ἤθελαν νὰ τὸν βαφτίσει Ἀλκιβιάδη, Θεμιστοκλῆ, Πυθαγόρα, Πτολεμαῖο κλπ. (637). Ἐνῶ ὁ ἀντίστοιχος Φαβίνης τοῦ Παλαιολόγου ἀποσύρθηκε στὴν Εὐβοία, καὶ τὸν γιό του τὸν ὀνόμασε Κωνσταντῖνο. Ὁ συμβολισμὸς ἐδῶ εἶναι σαφής: ὁ συγγραφέας θέλει τὸν Μικρα-

21. Τὸ βιβλίο βρίσκεται καὶ σὲ τουρκικὴ μετάφραση: *Χαζρετὶ Ἰωσηφὶν ὀμρουνοῦν νακλιετί*, Ἀθήνα 1839. *Karamanlidika I*, σ. 252.

22. Ὁ Εὐαγγελινὸς Μισαηλίδης συνέταξε ἕνα βιβλίο γιὰ τοὺς γενιτσάρους, τὸ ὁποῖο δυστυχῶς γνωρίζουμε μόνο ἀπὸ βιβλιοπωλικὲς ἀναγγελίες. Τὸ βιβλίο ἔχει τὸν τίτλο *Γιενιτζεβιλέρ χικιαγεσινω πιρινδζὶ ὀζιλδί*, Κωνσταντινούπολη 1854. Βλ. E. Balta, *Karamanlidika, Additions*, ἔ.π., σ. 140.

σιάτη Φαβίνη, πιστό στην ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστική παράδοση, νὰ ἐπιλέγει τὸ ὄνομα Βασίλειος γιὰ τὸ γιό του, ἓνα ὄνομα ποῦ συνδέεται μὲ τοὺς Πατέρες καὶ τὴ Βυζαντινὴ κληρονομιά. Ὁ ἥρωας τοῦ Παλαιολόγου, ἀπεναντίας, διακατέχεται ἀπὸ τάσεις μεγαλοϊδεάτικες, καὶ τὸ ὄνομα Κωνσταντῖνος ποῦ δίνει στὸ γιό του ἐκφράζει τὸ παλιὸ ὄνειρο γιὰ ἀνακατάληψη τῆς Κωνσταντινούπολης, ὅπως αὐτὸ τροφοδοτήθηκε ἀπὸ τοὺς χρησμούς καὶ τὶς λαϊκὲς δοξασίες.

Τέλος, τὸ *Ταμασάι Δουνγιά* τελειώνει μὲ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Εὐαγγελينوῦ Μισαηλίδη στὴν ἀγροτικὴ κατοικία τοῦ Φαβίνη. Μένοντας ἐκεῖ μιὰ βδομάδα ὁ συγγραφέας ἔπεισε τὸν Φαβίνη νὰ τοῦ διηγηθεῖ τὶς περιπέτειές του καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ διήγηση προέκυψε τὸ τετράτομο βιβλίο.

Στὸν *Πολυπαθὴ* ὁ ἥρωας σημειώνει: «Ἐγὼ ὑπαγόρευσα καὶ ἐκείνη (ἡ Ρωζάνδρα) ἔγραψε τὸ πλεῖστον μέρος τῆς παρουσίας βιογραφίας μου».

Συνοψίζοντας παρατηροῦμε ὅτι στὸ καραμανλίδικο κείμενο συναντᾶται καὶ νεὶς ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, ποῦ εἶναι σημαντικὰ γιὰ τὴ σύνθεση τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας τῶν Μικρασιατῶν²³. Ὁ θαυμασμὸς πρὸς τοὺς ἀρχαίους «Ἕλληνες, ἡ θρησκεία καὶ εἰδικότερα ἡ Ὀρθοδοξία²⁴ καὶ ἡ παιδεία εἶναι τὰ χαρακτηριστικά, ποῦ κρατοῦν ἀδιάσπαστη τὴ διαχρονικότητα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Μὲ τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ τὴν ἀρχαία ἱστορία ὁ συγγραφέας προσπαθεῖ νὰ ἐπιδείξει στοὺς Μικρασιάτες ὅτι τὰ ἐθνικὰ χαρακτηριστικὰ ἐμφανίζονται ἀναλλοίωτα στοὺς αἰῶνες καὶ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἔχει μιὰ διαχρονικὴ ὑπεροχὴ καὶ ταυτίζεται μὲ τὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα.

Ὁ ρόλος τῆς μικρῆς αὐτῆς μελέτης ἦταν νὰ δείξει τὴ σημασία τῆς καραμανλίδικης αὐτῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας καὶ νὰ ἀποδείξει τὴ διπλὴ τῆς εὐεργετικὴ ὠφέλεια, γιὰ τὴν ἑλληνικὴ, δηλαδή, καὶ τὴν τουρκικὴ λογοτεχνία. Ὁ Μισαηλίδης, παρόλο ὅτι στηρίζεται στὸ ἑλληνικὸ μυθιστόρημα, ποῦ ὁ δημιουργὸς του μὲ περηφάνια δηλώνει ὅτι εἶναι «πρῶτον τοιοῦτου εἶδους βιβλίον ἐκδιδόμενον εἰς τὴν γλῶσσαν μας», συνέγραψε ἓνα ἔργο, τὸ ὁποῖο χαιρετίστηκε καὶ ἀπὸ τὸ τουρκικὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ ὡς τὸ πρῶτο τουρκικὸ μυθιστόρημα²⁵. Δὲν μένει παρὰ νὰ μεταφραστεῖ τὸ ἔργο στὸ σύνολό του, ὥστε καὶ οἱ «Ἕλληνες ἀναγνωστὲς νὰ χαροῦν τὴν εὐρηματικότητα τοῦ Μισαηλίδη καὶ τὶς νέες περιπέτειες τοῦ Ἀλέξανδρου Φαβίνη²⁶.

23. Βλ. καὶ Εὐαγγελία Μπαλτά, «Οἱ πρόλογοι τῶν καραμανλίδικων βιβλίων πηγὴ γιὰ τὴ μελέτη τῆς «ἐθνικῆς συνείδησης» τῶν τουρκοφώνων ὀρθοδόξων πληθυσμῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας», *Μνήμων*, 11 (1987), σ. 225-233.

24. Robert Anhegger, «Hurufumuz Yunanca, Ein Beitrag zur Kenntnis der Karamanisch-Türkischen Literatur», *Anatolica*, VII (Leiden 1979-1980), σ. 157-202, τοῦ ἴδιου «Nachtraege zu Hurufumuz Yunanca», *Anatolica*, X (Leiden 1983), σ. 157-202.

25. Βλ. ἐφ. *Cumhuriyet*, 10 Νοεμβρίου 1986, ἄρθρο τοῦ Mehmet Kaplan.

26. Βλ. καὶ Πηνελόπη Στάθη, «Πίστη στὴ γνώση», ἐφ. *Τὸ Βῆμα*, 26 Ὀκτωβρίου 1988, ὅπου παρουσιάστηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἡ τουρκικὴ ἔκδοση τοῦ *Ταμασάι Δουνγιά*.

Στὸν πίνακα ποὺ ἀκολουθεῖ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὸν Πολυπαθὴ ἡ ἔκδοση τῆς «Νεφέλης» καὶ γιὰ τὸ *Ταμασάι Δουγγιά* ἡ ἔκδοση τοῦ Robert Anhegger, τοῦ 1988²⁷. Καταβλήθηκε προσπάθεια νὰ δοθοῦν σὲ δύο στῆλες οἱ ἀντιστοιχίες τοῦ караμανλίδικου μὲ τὸ ἑλληνικὸ μυθιστόρημα. Ὅπου δὲν ἀντιστοιχοῦν οἱ τόμοι, τὰ βιβλία καὶ τὰ κεφάλαια, οἱ τουρκικοὶ τίτλοι μεταφράζονται στὰ ἑλληνικὰ καὶ ἔτσι γίνεται φανερὴ ἡ ἔκταση τῶν προσθηκῶν τοῦ Μισαηλίδου στὸ ἀρχικὸ κείμενο τοῦ Γρηγορίου Παλαιολόγου. Παράλληλα μένουν κενὰ ὅπου δὲν ὑπάρχει ἀντίστοιχο караμανλίδικο κείμενο. Ὡστόσο εἶναι σαφές, ὅτι πολλὲς εἶναι οἱ προσθήκες καὶ ἐκεῖ ὅπου φαινομενικὰ ὁ Μισαηλίδης μεταφράζει τὸν Παλαιολόγο, πράγμα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ παρουσιαστεῖ σ' αὐτὸ τὸν πίνακα.

ΑΝΤΙΠΑΡΑΒΟΛΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

Ὁ Πολυπαθὴς

σ. 9-10 Πρὸς τὸ κοινόν.
Βιβλίον Πρῶτον
κεφ. α' σ. 13 Οἱ γεννήτορες μου καὶ ἡ γέννησίς μου.

κεφ. β' σ. 18 Ἡ νηπιότης μου.

κεφ. γ' σ. 21 Οἱ διδάσκαλοί μου καὶ αἱ ἀτάξίαι μου.

κεφ. δ' σ. 29 Ἡ ἐφηβεία μου.

κεφ. ε' σ. 38 Ἡ δικηγορία μου.

κεφ. στ' σ. 44 Αἱ παρεκτροπαὶ τῆς νεότητός μου, ἡ νόσος καὶ οἱ ἰατροὶ μου.

κεφ. ζ' σ. 49 Ἡ ἄπιστος ἐρωμένη μου.

κεφ. η' σ. 56 Ἡ συμφορὰ καὶ ὁ καλὸς μου φίλος.

Ταμασάι Δουγγιά

σ. 20 Mukaddeme / Εἰσαγωγή
Birinci bab / πρῶτο βιβλίο
σ. 25 Atalarım ile tevellüdüm beyanında.

İkinci bab / δεύτερο βιβλίο
σ. 32 Kemal-i sebatatım beyanında.
Üçüncü bab / τρίτο βιβλίο
σ. 35 Hocaların ve ettiğim tecavücat beyanındadır.
Dördüncü bab / τέταρτο βιβλίο
σ. 47 Delikanlığım beyanında
Beşinci bab / πέμπτο βιβλίο
σ. 69 Avukatlığım beyanında.
σ. 73 Timarhane beyanında / Σχετικὰ μὲ τὸ φρενοκομεῖο²⁸.

27. Πβ. καὶ σημ. 2.

28. Βλ. καὶ σ. 127 τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου.

κεφ. θ' σ. 62 Ἱστορία τοῦ φίλου μου Στεφάνου.

κεφ. ι' σ. 66 Μολδαβο-βλαχο-γγεμονικά καὶ ἡ καβαδοφορία μου.

Altinci bab / ἔκτο βιβλίον

σ. 128 Karnaval / Καρναβάλι

Yedinci bab / ἑβδομο βιβλίον

σ. 137 Fahişelerin fash / Οἱ πόρνες

σ. 144 Birinci kızın vash / Ἡ ἱστορία τοῦ πρώτου κοριτσιοῦ.

σ. 146 İkinci kızın hikâyesi / Ἡ ἱστορία τοῦ δεύτερου κοριτσιοῦ.

σ. 147 Üçüncü kızın hikâyesi, Dördüncü kızın hikâyesi / Ἡ ἱστορία τοῦ δεύτερου καὶ τρίτου κοριτσιοῦ.

σ. 148 Beşinci kızın hikâyesi, Altinci kızın hikâyesi / Ἡ ἱστορία τοῦ πέμπτου καὶ ἕκτου κοριτσιοῦ.

σ. 153 Yedinci kızın hikâyesi / Ἡ ἱστορία τοῦ ἑβδομου κοριτσιοῦ.

σ. 155 Sekizinci kızın hikâyesi / Ἡ ἱστορία τοῦ ὄγδου κοριτσιοῦ.

σ. 159 Dokuzuncu kızın hikâyesi / Ἡ ἱστορία τοῦ ἔνατου κοριτσιοῦ.

σ. 162 İşte bunlardan birinin hikâyesi / Ἴδου ἡ ἱστορία κάποιας ἀπὸ αὐτές.

Cildi sani / Δεύτερος τόμος

Bab-ı evvel / πρῶτο βιβλίον

σ. 199 Hak yerde kalmaz / Τὸ δίκιο δὲν μένει στὸ ἔδαφος.

σ. 224 İkinci bab / Δεύτερο βιβλίον

σ. 227 Hikâyat / Ἱστορία

σ. 228 Kiriakula / Κυριακούλα.

σ. 234 Sultananın hikâyesidir / Ἡ ἱστορία τῆς Σουλτάνας.

σ. 241 Usta Yorgi'nin hikâyesidir / Ἡ ἱστορία τοῦ μάστορο Γιώργη.

σ. 243 Üçüncü bab / τρίτο βιβλίον

Ahşmak huy olur ve huy ikinci tabiat-
tır / Ἡ συνήθεια εἶναι δεύτερη φύση.

σ. 254 Dördüncü bab / τέταρτο βιβλίον

Haksızın hasmi Allah'tır, elbette halk
eder / Ἀντίπαλος τοῦ παράνομου εἶναι ὁ
Θεός.

σ. 264 Anadolu'dan çıkan âlimler beya-
nında / Σχετικά με τοὺς σοφοὺς ποὺ κα-
τάγονται ἀπὸ τὴν Ἀνατολή.

σ. 265 Anadolu'nun âlimleri esamesidir /

Αυτά είναι τὰ ὀνόματα τῶν σοφῶν τῆς Ἐνατολῆς.

σ. 276 Izmirli Kamer Hamımın fıkrasının bakiyesidir / Τὸ συμπλήρωμα τῆς ἱστορίας τῆς Καμέρ χανοῦμ τῆς σμυρνιαῶς.

σ. 303 *Beşinci bab* / πέμπτο βιβλίον

Uygunsuz terbiyenin semeresi sefalettir / Καρπὸς τῆς ἀνάρμοστης ἀνατροφῆς εἶναι ἡ ἀθλιότης.

σ. 305 Birinci mahpus / Πρῶτος κατάδικος.

σ. 316 Zöhre hanımın Favini ile mükalemesi / Ἡ συνομιλία τῆς Ζοχρέ χανοῦμ με τὸν Φαβίνη.

σ. 334 İkinci mahpus / Δεύτερος κατάδικος.

σ. 336 Üçüncü mahpus / Τρίτος κατάδικος.

σ. 338 Dördüncü mahpus / Τέταρτος κατάδικος.

Üçüncü cilt / Τρίτος τόμος.

σ. 383 Beşinci babın bakiyesi, Beşinci mahpus / Συμπλήρωμα τοῦ πέμπτου βιβλίου, πέμπτος κατάδικος.

σ. 391 Yigirmi ikinci mahpus / Εἰκοστὸς δεύτερος κατάδικος.

Altıncı bab / ἕκτο βιβλίον

σ. 396 İki çanbaz bir ipte oynayamaz / Δυὸ ἀκροβάτες δὲν μποροῦν νὰ χορεύουν στὸ ἴδιο σχοινί.

σ. 400 Katoliklerin sürgün olduğu / Σχετικὰ μετὴν ἐξορία τῶν καθολικῶν.

σ. 405 Ermeni katoliklerin Der-i saadetten Nefilîği, Ermeniler / Ἡ ἐξορία τῶν Ἀρμενοκαθολικῶν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, Ἀρμένιοι.

σ. 407 Ermeni kilisesinin Rum kilisesinden ayrılmasının iptidaki sebebi / Ἀρχικὴ αἰτία γιὰ τὸν χωρισμὸ τῆς Ἀρμενικῆς ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία.

Yedinci bab / ἑβδομο βιβλίον

σ. 454 Arayan belâsını da mevlâsını da bulur / Ὅποιος ψάχνει βρῖσκει καὶ τὸ μπελά του, ἀλλὰ πετυχαίνει καὶ τίς ἐπιδιώξεις του.

Sekizinci bab / ὄγδοο βιβλίον

Tekkeyi bekleyen çorbayı içer / Ὅποιος φυλάει τὸν τεκκέ πίνει καὶ τὴ σούπα.

Βιβλίον δεύτερον

κεφ. α' σ. 75 'Η ἄφιξις μου εἰς Βλαχίαν, Αὐλάι τῶν Ἑγεμόνων καὶ ἤθη τῶν Δακῶν.

κεφ. β' σ. 80 Πλουτῶ, εὐνοοῦμαι καὶ προβιάζομαι.

κεφ. γ' σ. 86 'Ο χαρακτήρ τοῦ Ἑγεμόνος, ὁ ἐχθρὸς καὶ ὁ φίλος μου.

κεφ. δ' σ. 90 'Ο καθαρὸς ἔρωσ καὶ ἡ ἀρραβῶνά μου.

κεφ. ε' σ. 97 'Η ἐξορία μου.

κεφ. στ' σ. 103 Τὸ ναύαγιον καὶ ἡ αἰχμαλωσία μου.

κεφ. ζ' σ. 106 Οἱ δύο Κύριοί μου - ἤθη Ρώσσαν - τοκογλυφία - γλισχρότης.

κεφ. η' σ. 113 'Η στρατιωτικὴ μου, ἤθη στρατιωτῶν, μισθὸς ὄρας ἐντάμωσις μετ' τὴν Ρωξάνδραν.

κεφ. θ' σ. 118 'Η λιποταξία, ἡ μαστίγωσις, τὸ νοσοκομεῖον καὶ ἡ μάχη μου.

Βιβλίον τρίτον

κεφ. α' σ. 127 'Η ἐπιστροφή μου εἰς Βυζάντιον, ἀπεικταλὸν τι συμβάν, φρενοκομεῖον³⁰.

κεφ. β' σ. 138 'Η γνωριμία μου μετὰ τινος Ὁθωμανίδος.

κεφ. γ' σ. 144 'Ο Τουρκισμὸς μου, ἰδέαι Ὁθωμανῶν.

κεφ. δ' σ. 150 'Ο ὑπουργὸς καὶ ὁ γυναικωνίτης μου· ἤθη καὶ ἔθιμα Ὁθωμανῶν.

κεφ. ε' σ. 158 'Η δικαστικὴ μου, ἡ καταστροφή, ἡ ἀναβάπτισις καὶ ἡ ἀπροσδόκητος συνάντησις μου.

κεφ. στ' σ. 166 Ρώμη, Πάππαι, Καρδιναῖλοι.

κεφ. ζ' σ. 170 Τὸ πνευματικὸν μου ἐπάγγελμα, παρεκτροπαὶ λαϊκῶν καὶ κληρικῶν, θεοβλάβεια.

σ. 460 Ulaha Azimet ve muvaseletim, Eflak ve Buğdanlıların ahlâki ve beylerinin ahvali beyanındadır²⁹.

σ. 463 Kesbi servet ne şan-u şöhret edip rütbeye terfi olunduğum beyanında.

σ. 467 Beyin ahlâk ve tabiatı ve dostum ile düşmanım beyanında.

σ. 470 Halisane aşk-u muhabbet ile namizetlendiğim beyanında.

σ. 474 Memuriyetten tard ile nefi olduğum beyanında.

σ. 477 Gemimizin parçalanıp Rusyalılardan esir olduğumuz.

σ. 479 Hizmet ettiğim iki efendilerim ve Rossialıların ahlâk ve tefecilikleri ve nekeslikleri beyanındadır.

σ. 483 Silk-i askeriye gönüllü yazıldığım ve Rossia asker neferlerinin ahlâki ve namizetlim Roksandra ile bir saat miktarı mülakat eylediğim beyanındadır.

σ. 487 Ordudan firar edüp tutularak tedib olduğum ve hastaneye girdiğim ve muharebe eylediğim beyanındadır.

σ. 495 İstanbul'a avdetim ve dehşetli bir vakia beyanında.

σ. 497 Diğer bir hanımla kesa-i ülfet eylediğim beyanında.

σ. 503 Hizmet eylediğim paşa ve hareminim ve Osmanlı adetleri.

σ. 508 Hakim nasbolduğum ve min gayr-i memul mülakatım beyanında.

σ. 512 Meşhur Roma şehri ve kardinaler ve ahvalleri beyanındadır.

Dokuzuncu bab / ἔνατο βιβλίον

σ. 518 Pnevmatikoluğum ve laikosların ve ruhbanların uygunsuz halleri beyanında.

29. Παρ' ὅλο πού ὁ Μισαηλίδης σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐπιστρέφει πάλι στὸ ἀρχικὸ πρότυπό του, προσθέτει καὶ δική του διαίρεση κεφαλαίου: Sekizinci bab. Tekkeyi bekleyen çorbayı içer / ὅποιος φυλάει τὸν τεκκέ πίνει καὶ τὴ σούπα.

30. Βλ. καὶ σ. 73 τοῦ *Ταμασάι Δουνηιά*.

Βιβλίον τέταρτον

κεφ. α' σ. 187 'Ο Πανδοχεύς και ἡ ληστοκράτησίς μου.

κεφ. β' σ. 195 'Ιστορία τῶν πέντε ληστῶν μου.

κεφ. γ' σ. 209 'Η προανάκρισις και ἡ φυλάκισίς μου - 'Ο ἐνδυματοπώλης μου.

κεφ. δ' σ. 215 'Ο Κόμηγ μου και ὁ Οἰκονόμος του.

κεφ. ε' σ. 223 'Ο μαγνητιστής και ὁ ἔμπορός μου - ἡ 'Αποκρέω τῆς 'Ιταλίας.

κεφ. στ' σ. 230 'Ο Μιλόρδος μου - "Ἐθιμάτινα "Αγγλων.

κεφ. ζ' σ. 237 'Η Μιλαιδὴ μου - Γουνακειῖα.

Βιβλίον πέμπτον

κεφ. α' σ. 251 'Η ἄφιξις μου εἰς 'Αγγλίαν - "Ἐθιμα Βρετανῶν.

κεφ. β' σ. 261 'Η χήρα 'Αγγλὶς μου και ὁ θάνατος τοῦ Μιλόρδου μου.

κεφ. γ' σ. 272 'Η ἄφιξις μου εἰς Παρίσια, ἡ ἐφημεριοδογραφία μου, χαρακτήρ Γάλλων.

κεφ. δ' σ. 279 'Η δραματοποιῖα μου, φιλόλογοι και ἄλλα ποικίλια.

Onuncu bab / δέκατο βιβλίον

σ. 529 Lokantacı ve hırsızlar eline düştüğüm beyanında.

*Cüldi-i rabi / τέταρτος τόμος**Birinci bab / πρώτο βιβλίον*

σ. 539 Beş hırsızların hikâyeleri beyanında, evvela böcekbaşının / Οἱ ιστορίες τῶν πέντε ληστῶν και πρώτα τοῦ ἀστυνόμου.

σ. 543 İkinci hırsızın hikâyesi / 'Ιστορία τοῦ δευτέρου ληστῆ.

σ. 544 Üçüncü hırsızın hikâyesi / 'Ιστορία τοῦ τρίτου ληστῆ.

σ. 547 Dördüncü hırsızın hikâyesi / 'Ιστορία τοῦ τέταρτου ληστῆ.

σ. 548 Beşinci hırsızın hikâyesi / 'Ιστορία τοῦ πέμπτου ληστῆ.

İkinci bab / δεύτερο βιβλίον

σ. 550 İstintak ve mahpus olduğum.

σ. 554 Hizmet ettiğim Konte ve vekili-i harcı beyanında.

σ. 556 Mihnadıcı ve hizmet ettiğim tacir ve İtalya'nın karnavalı beyanında.

σ. 563 Hizmet eylediğim lord ve İngilizlerin ahlâkı beyanında.

σ. 567 Milordun hemşiresi Mileydi ve dişehli tayfesinin ahlâk ve tabiatı beyanında.

σ. 577 İngiltera'ya muvasaletim ve İngilizlerin ahlâkı beyanında.

İbinci bab / δεύτερο βιβλίο³¹

σ. 587 Bir dul İngiliz hatun ile kesb-i münasebet eylediğim ve Lord çelebimin vefatı beyanında.

Üçüncü bab / τρίτο βιβλίον

σ. 592 Stavrofori

Dördüncü bab / τέταρτο βιβλίον

σ. 598 Fransa payitahtı Paris'e muvasaletim ve onda gazeteciliğim. - Ve Fransızlar'ın ahlâkı beyanıdır.

Beşinci bab / πέμπτο βιβλίον

σ. 602 Teatroculuk ettiğim ve bir takım hükema ile görüştüğüm ve bazı sair ahval beyanında.

31. 'Από παραδρομή επαναλαμβάνεται ἡ ἔνδειξη *δεύτερο βιβλίον* (βλ. σ. 550).

κεφ. ε' σ. 292 Θέατρα, Ὑποκριταί.

Βιβλίον ἕκτον

κεφ. α' σ. 311 Ἡ πειράτευσις καὶ ἡ εὐά-
ρεστος συνάντησίς μου.

κεφ. β' σ. 317 Ἡ ἱατρική μου καὶ ὁ νέος
μου ἀποχωρισμός.

κεφ. γ' σ. 324 Ἡ ἄφιξις μου εἰς Ἀθήνας.
Ἑλληνικά· ὁ φίλος μου Στέφανος. Εὐγε-
νειομανία.

κεφ. δ' σ. 335 Αἱ νόμφοι, ἡ νεκρανάστασις
καὶ ὁ γάμος μου.

σ. 349 Χίλια ὀκτακόσια σαράντα. Ὅχι, δὲν
τὴν ἐγκατέλειψε. Ζήτω τὸ Ἔθνος! Ζήτω
ὁ Βασιλεὺς! Λαοκατάρατοι οἱ ἐπίβουλοι
αὐτῶν, εἰς ὅποιανδήποτε ἀνήκουσι μερίδα.
Τέλος.

Altuncu bab / ἕκτο βιβλίον

σ. 613 Korsanlar eline geçtiğim ve min-
gayr-ı memul mülakatım beyanında.

Yedinci bab / ἑβδομο βιβλίον

σ. 619 Hekimliğim ve yeni ayrılığım
beyanında.

Sekizinci bab / ὄγδοο βιβλίον

σ. 622 Atınaya azimetim, Yunanistan
vukuatı, Atik dostum Stefanos ile mü-
lakatım ve zadeganlık iddiası ve ölüm
dirildiğim babında.

Dokuzuncu bab / ἔνατο βιβλίον

σ. 631 Gelinlik kızlar- ölünün dirildiği
ve nihayet nikâhlandığım beyanında.

σ. 641 Hemen Cenab-ı Hakk şeriyet-i
müstakimesini dünyaya irsal edüp, şu
Tamaşa-i âlemde cefakeşleri zalim ce-
fakâran cevriinden ve cehalet zulmetin-
den halas eyesin! Amin sümme A-
min!!! / Ὁ παντοδύναμος Θεὸς ἄς στείλει
ἀμέσως στὴ γῆ, τὴ θεία του εὐθύτητα καὶ
σ' αὐτὸ τὸ θέατρο τοῦ κόσμου ἄς λυτρώσει
τοὺς τυραγνισμένους ἀπ' τὴν καταπίεση
τῶν ἄσπλαγγων τυράννων καὶ ἀπ' τὰ βιά-
σανα τῆς ἀμάθειας! Ἀμήν.